

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1997

9

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1998, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: golvend dekzand in de Wildervanksterdallen (pp. 23-26)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0945-8

PALEO-AKTUEEL

9

redactie

Mette Bierma

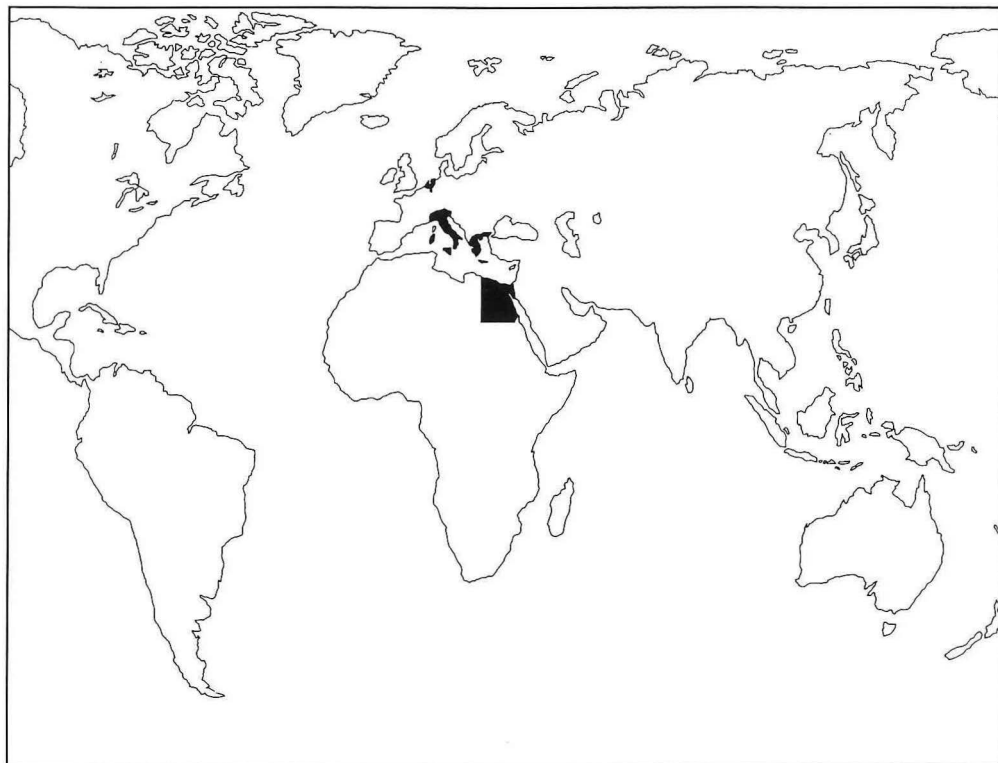
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

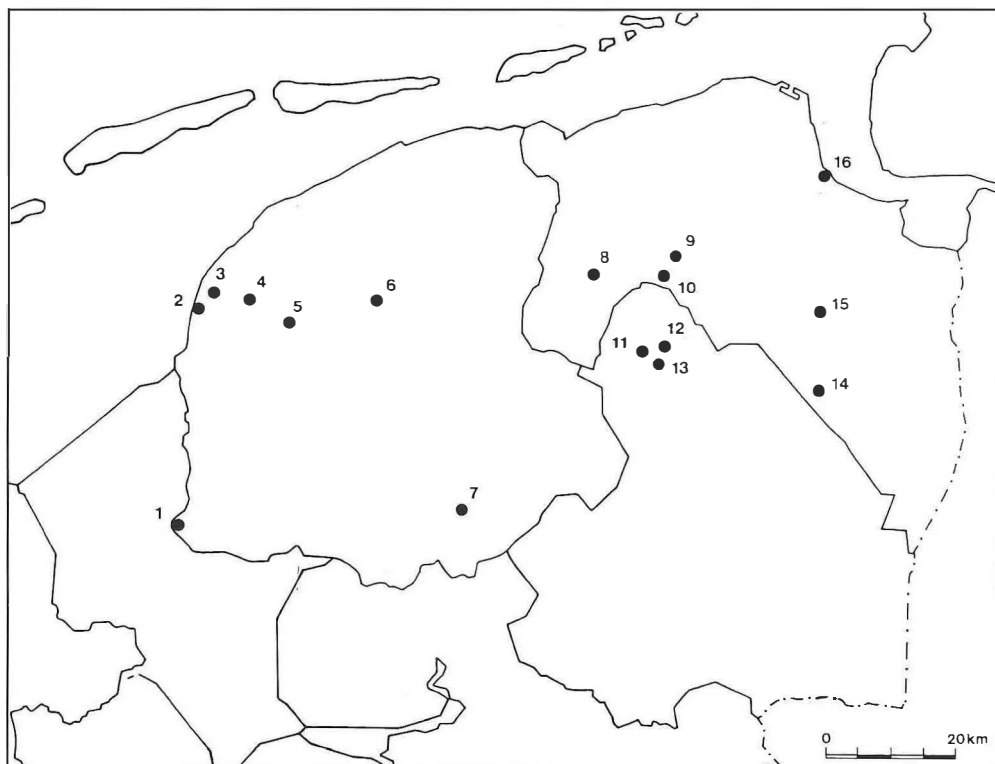
Vakgroep Archeologie

Groningen, 1998

In deze aflevering: Egypte, Griekenland, Italië, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Stavoren; 2. Harlingen; 3. Wijnaldum; 4. Franeker; 5. Winsum; 6. Zuidertrimdeel; 7. Oldeholtwolde; 8. Oldekerk; 9. Selwerd; 10. Lieuwerderwolde; 11. Lieveeren; 12. Winde; 13. Hooge Veld; 14. Wildevanksterdallen; 15. Zuidbroek; 16. Delfzijl.

INHOUD

L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Een gezin met drie vuursteenbewerkers: de <i>refitting</i> -analyse van Oldeholtwolde (Fr.)	9
O. DE GRAAF, L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Drie jongpaleolithische vindplaatsen in noordelijk Drenthe	14
M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & L. JOHANSEN	
Een <i>Federmesser</i> -vindplaats bij Doetinchem (Gld.), met vijf <i>retouches</i> rond een haard	18
M.J.L.Th. NIEKUS & H.A. GROENENDIJK	
Mesolithisch onderzoek in de Wildervanksterdallen (Gr.)	23
J.T. ZEILER	
Kleine knagers in het neolithicum. Resten van woelmuizen als informatiebron bij landschapsreconstructies	27
M. KLEIBRINK & M. SANGINETO	
De franjestijl & Co. Over mat-beschilderd aardewerk uit de altaaras op de 'Timpone della Motta', Francavilla Marittima	30
M.J. HAAGSMA	
Baubo in de put. Resultaten van de opgravingen in Huis 9 in Halos, 1997	36
H.R. REINDERS & A.H. KLOOSTERMAN	
Hellenistische muntvondsten uit Nieuw Halos	40
P.A.J. ATTEMA	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (4), veldverkenningen in het hoogland van de Romeinse kolonie <i>Setia</i> (Centraal-Italië)	46
R. CAPPERS	
Perziken en pepers in de woestijn: voedsel en handel in Romeins Berenike	51
T. LOOIJENGA	
De naam van de Bataafse god Hercules Magusanus	56
A.M. BAKKER	
Een smid in het kamp: Romeinse ijzeren wapens van het Kops Plateau te Nijmegen (Gld.)	60
J.M. BOS, M.J.L.Th. NIEKUS, J. SCHEFFER & T.B. VOLKERS	
Opgraving Winsum-Bruggeburen: Romeinen in Friesland!	65
J. BAZELMANS	
De Friezenaam en het laatromeinse bewoningshaat in het noordelijk kustgebied	70

M. HUISMAN	
Over oude en nieuwe Friezen, vanuit het perspectief van de metaalvondsten op de terp Tjitsma, Wijnaldum (Fr.)	74
W. PRUMMEL	
Dieren als grafgiften op vroegmiddeleeuwse brandstapels in de terpen	77
H. HALICI	
Gebruiksvoorwerpen van been en gewei uit de terp Tjitsma, Wijnaldum (Fr.)	81
H.A. GROENENDIJK & G.J. DE LANGEN	
Gods hof als bewaarplaats. Vooronderzoek naar de middeleeuwse kerk van Oldekerk, gem. Grootegast (Gr.)	84
H.A. GROENENDIJK & J. MOLEMA	
Een middeleeuws steenhuis op het bedrijventerrein 'De Gouden Driehoek' te Zuidbroek (Gr.)	88
M.J.L.Th. NIEKUS, C. TULP, J.M. BOS & J.H. ZWIER	
Een terpje in Harlingen, gemeente Harlingen (Fr.)	94
F.E. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek in Lieuwerderwolde (Gr.)	96
A. JAGER	
Een aanzet tot een archeologische inventarisatie van het Zuidertrimdeel (Fr.)	100
A. UFKES	
Evaluatie van een monument, kloosterterrein Selwerd (Gr.)	103
J.L. VAN BEEK & A. UFKES	
Fysisch-antropologische studie van 'Charlie', het skelet van Selwerd (Gr.)	107
A. JAGER	
Van schuur tot stadshuis: onderzoek aan pand Zilverstraat 10 te Franeker (Fr.)	111
A. UFKES	
Een nieuw licht op de reconstructie van het blokhuis van Stavoren, gemeente Nijefurd (Fr.)	114
P.B. KOOI	
Stichtelijke beelden	118
S. BOTTEMA	
Over het gedrag van lokganzen	122

EEN GEZIN MET DRIE VUURSTEENBEWERKERS: DE *REFITTING*-ANALYSE VAN OLDEHOLTWOLDE (FR.)¹

Lykke Johansen² en Dick Stapert

In *Paleo-aktueel* 8 werden enkele resultaten weergegeven van het lopende onderzoek van de Hamburg-vindplaats te Oldeholtwolde. Dit werk wordt uitgevoerd in het kader van het ANALITHIC-project (Stapert & Boekschoten, 1997; Stapert & Johansen, 1997). Een belangrijk onderdeel van het project betreft een nieuwe *refitting*-analyse van het vuursteenmateriaal, uitgevoerd door de eerste auteur. De gegevens zijn ondertussen ingevoerd in het zich gestaag ontwikkelende computerprogramma (eveneens ANALITHIC geheten), en worden nu onderworpen aan een grondige analyse. Ongeveer 47% van alle artefacten groter dan 1,5 cm maken deel uit van *re* een zeer hoog percentage. In 1997 kwam een rijk geïllustreerd rapport over het project gereed, dat onder meer een hoofdstuk bevat over de voorlopige resultaten van het *refitting*-werk (Boekschoten et al., 1997).

In dit artikeltje wordt een fascinerend aspect van dit onderzoek belicht: het herkennen van individuele vuursteenbewerkers op basis van verschillen in hun bekwaamheid. Je kunt door *refitting* het proces van vuursteenbewerking vrijwel van slag tot slag volgen. Iemands vaardigheid, of het ontbreken daarvan, blijkt vooral uit de reactie op problemen, bijvoorbeeld veroorzaakt door mislukte klingen of door vorstscheuren in de vuursteen. Te Oldeholtwolde lijken drie vuursteenbewerkers actief te zijn geweest: een jongetje dat er nog niets van kon, een al redelijk geschoolde wat oudere jongen, en een man die als een meester in vuursteenbewerken beschouwd kan worden.

Figuur 1 toont voorbeelden van kernen die we karakteristiek achten voor de drie vuursteenbewerkers. De grootste door *refitting* 'gereconstrueerde' kern (fig. 1:A) bevat ongeveer honderd aan elkaar passende artefacten. Duidelijk zichtbaar is de zorgvuldige preparatie van de kern, door afslagjes langs beide zijden over de gehele lengte (rechts in de figuur). Deze prepa-

ratie diende om een 'rib' te creëren, waarlangs vervolgens de eerste kling kon worden afgeslagen. Opvallend is de lichte buiging die bewust in de geprepareerde rand werd aangebracht; deze buiging is karakteristiek voor klingen in zij aanzicht. Verder konden meerdere afslagen worden ingebouwd die ontstonden bij het produceren van slagvlakken. De kern had twee tegenover elkaar liggende slagvlakken die afwisselend werden gebruikt, zoals gebruikelijk in de Hamburg-traditie. Een hele serie goede regelmatige klingen werd van deze kern geslagen, waarvan een tiental werd getransformeerd tot werktuigen. Uiteindelijk brak de kern langs een interne vorstscheur, waarna hij werd weggegooid. De bewerker kende alle trucs en moet zeer bekwaam zijn geweest. Wij nemen aan dat we hier met een volwassen man te maken hebben; hij bewerkte het merendeel van de kernen die op de vindplaats werden aangetroffen.

Het kaartje dat de *refit*-lijnen van deze kern weergeeft (fig. 2:A) is geproduceerd door het ANALITHIC computerprogramma. Om het patroon nader te bestuderen kan het programma 'inzoomen' op een beperkt gebiedje. Je kunt ook de verschillende typen lijnen apart bekijken, of lengteklassen van de *refit*-lijnen, enzovoort, maar we kunnen hier niet ingaan op details. Duidelijk zichtbaar is echter de plek waar de kern werd bewerkt: ongeveer 2,5 m ten westen van de haard (die door een stervormig symbool is aangegeven). Hier lagen vele tientallen kleine afslagen en splinters bijeen in een dichte concentratie (zie ter vergelijking: Stapert & Boekschoten, 1997: fig. 1). Van de klingen van deze kern werden vooral werktuigen met één of meerdere kerven gemaakt, en een boor. Het merendeel van de werktuigen werd getransporteerd naar een plek ten noordwesten van de haard, waar ze zullen zijn gebruikt. Eén werktuig (samengevoegd uit drie fragmenten) kwam echter heel ergens anders terecht: op enkele meters

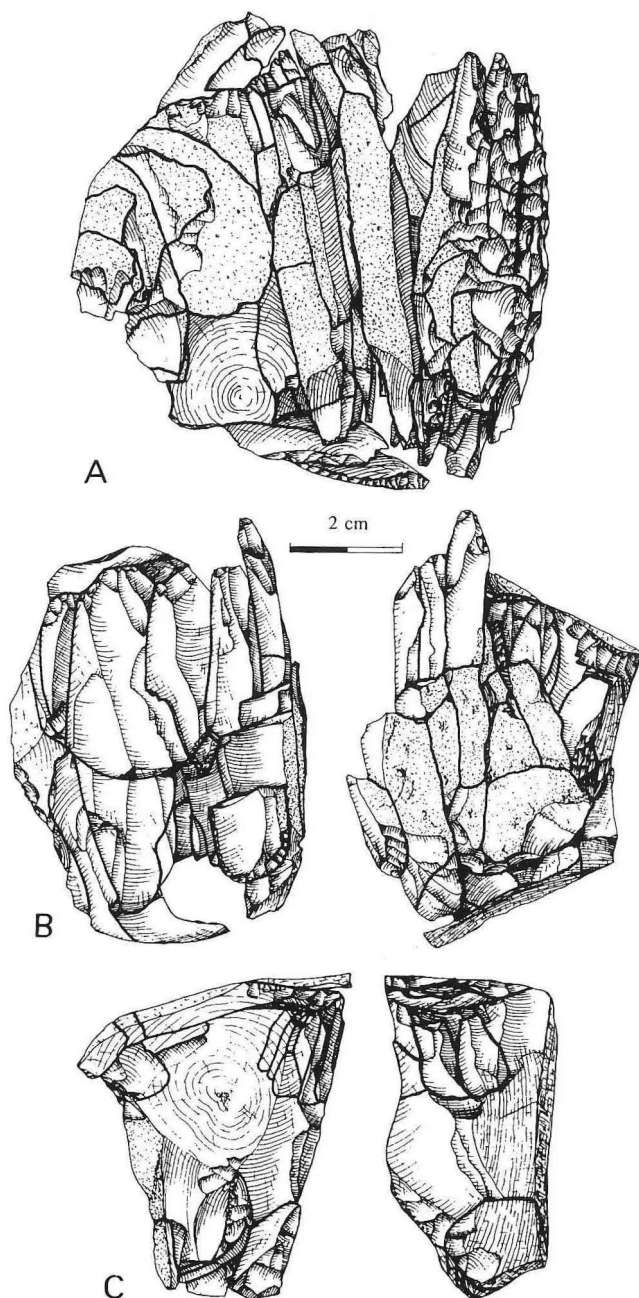

Fig. 1. A: de grootste gereconstrueerde kern van Oldeholtwolde, benut door een meester in vuursteenbewerking; B: een kern bewerkt door een nog niet voltooide vuursteenbewerker; C: een kern bewerkt door een absolute beginner in vuursteenbewerking. Refittings zijn met iets dikkere lijnen aangegeven (tek. L. Johansen).

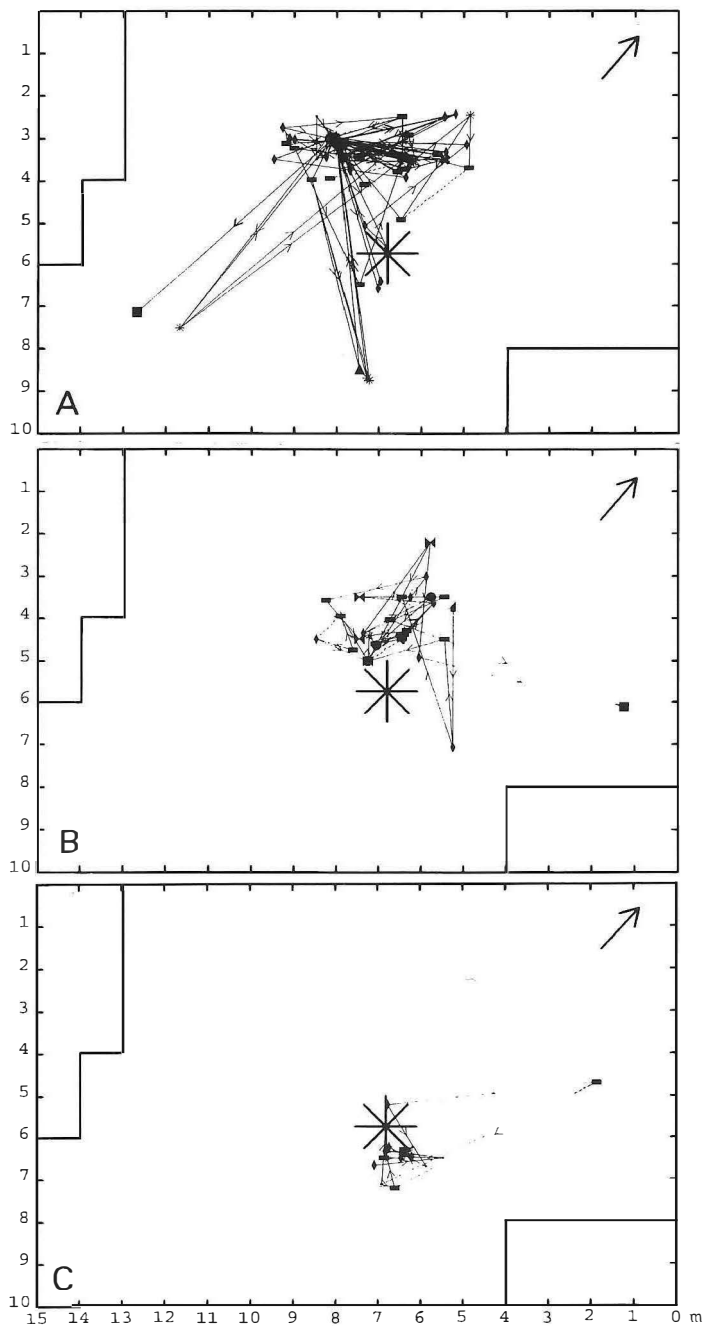

Fig. 2. A: verspreidingskaartje met refit-lijnen van kern A (in fig. 1); B: idem voor kern B; C: idem voor kern C. Kernen zijn met een vierkantje aangegeven. Stersymbool: centrum van de haard (tek. L. Johansen).

ten zuidoosten van de haard. De restkern is aangegeven door een vierkantje; de kern werd weggegooid naar een plek buiten het centrale activiteitsgebied rondom de haard.

Een andere vuursteenbewerker te Oldeholtwolde was totaal ongeschoold. Hij bewerkte enkele kernen, zeer dicht bij de haard gezeten; één van deze kernen is weergegeven in figuur 1:C. Waarschijnlijk probeerde deze persoon een paar klingen te maken, maar zijn pogingen resulteerden slechts in een serie afslagjes en splinters. De kern werd door dit ordeloze getimmer geheel onbruikbaar; hij werd echter niet weggegooid maar bleef achter bij de haard. Een fragment van één van de afslagen lag ruim 5 m verder (zie het verspreidingskaartje in fig. 2:C). Misschien werd het vuursteentje uit frustratie weggeworpen, of speelde het een rol in een spel. Deze kern werd naar onze overtuiging 'bewerkt' door een kind, waarschijnlijk een jongetje. Hij probeerde wellicht zijn vader te imiteren, maar beschikte nog niet over enige vaardigheid.

Een derde vuursteenbewerker kennen we van een tweetal kernen. Eén daarvan bereikte de vindplaats in geprepareerde staat (fig. 1:B). Hoewel de geproduceerde klingen beslist niet volmaakt zijn (zo zijn er nogal wat *hinges*), werden veel ervan tot werktuigen omgewerkt (vooral tot boren). De maker kan beschouwd worden als een gevorderde leerling, die echter nog niet volledig geschoold was; waarschijnlijk gaat het om een wat oudere jongen. De bewerking vond plaats op ongeveer 1,5 m ten noordwesten van de haard (fig. 2:B). Net als in het geval van de eerstgenoemde kern werd ook deze na gebruik weggegooid naar een plek buiten het centrale leefgebied om de haard. Een andere kern werd eerst benut door de zeer geschoolde bewerker. De door hem geproduceerde klingen werden merendeels niet aangetroffen op de vindplaats; ze moeten zijn meegenomen naar een volgend kamp. Een veel minder bedreven bewerker sloeg toen nog enkele klingen van de kern, die echter mislukten. Hij wist niet hoe hij de kern, die nog lang niet was uitgeput, moest repareren. Waarschijnlijk werden beide kernen door dezelfde persoon bewerkt, omdat ze ongeveer hetzelfde vaardigheidsniveau laten zien.

Het herkennen van individuele vuursteenbewerkers op basis van verschillen in *know-how* is

ook op andere vindplaatsen gelukt. Een bekend voorbeeld is de Magdalénien-vindplaats Etiolles in het Bekken van Parijs (Olive et al., 1991). Daar bleken de meester-bewerkers dichtbij het vuur te zitten, en de ongeschoolden in de periferie. Te Oldeholtwolde zien we het tegenovergestelde. Dit verschil heeft mogelijk te maken met de omstandigheid dat de haard van Etiolles binnen een tent lag, terwijl de haard van Oldeholtwolde in de open lucht gesitueerd was. In het geval van Etiolles gaat het vermoedelijk om bewoning tegen het einde van de winter; bij Oldeholtwolde hebben we vermoedelijk met zomerbewoning te maken.

Sommige lezers hebben zich misschien afgevraagd waarom we in het bovenstaande spreken over een man en twee jongens, en niet over vrouwelijke vuursteenbewerkers. Zoals de eerste auteur in de praktijk heeft bewezen is het heel goed mogelijk voor vrouwen om dit werk te doen. Voor vuursteenbewerking is niet veel spierkracht noodzakelijk; het gaat veeleer om een goede techniek. De vuursteenbewerkers die we uit etnografische bronnen kennen zijn echter voor minstens 99% mannen; bij sommige volkeren bestonden zelfs taboes op dit werk voor vrouwen. Het lijkt ons daarom zeer waarschijnlijk dat de vuursteenbewerkers te Oldeholtwolde van het mannelijk geslacht waren.

De aanwezigheid van minstens één vrouw is overigens aannemelijk, opnieuw op grond van etnografische kennis. Op de vindplaats komt een concentratie van kling-krabbers voor. Die krabbers werden ingezet bij de huidbewerking, zoals we weten door het gebruikssporenonderzoek van Emily Moss. Huidbewerking is in het algemeen vrouwenwerk. Het ziet er dus naar uit dat we te maken hebben met een gezin, dat tenminste bestond uit twee ouders en twee kinderen.

Summary

To a certain extent, refitting analysis may enable us to identify individual flint knappers, on the basis of differences in level of skill. The first author performed a refitting analysis of the flint material from the Hamburgian site at Oldeholtwolde. It seems probable that three different knappers were active here. Most of the flint knapping was done by an expert knapper: prob-

ably an adult man (an example of his work is the core illustrated in fig. 1:A and fig. 2:A). A completely unskilled knapper worked several cores without producing any usable blades: probably a young boy (an example is the core illustrated in fig. 1:C and fig. 2:C). A third knapper was moderately skilled and may be considered an advanced learner: probably an older boy (one of the cores worked by him is illustrated in fig. 1:B and fig. 2:B). The man and the older boy removed used-up cores to spots outside the central activity area around the hearth; the young boy, however, left his core at the spot where he worked it, near the hearth.

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op de tekst van een lezing tijdens de GIA-dag, Groningen, 12 dec. 1997.
2. Institute for Archaeology and Ethnology, Copenhagen University, Vandkunsten 5, 1467 Copenhagen K.

Literatuur

- Boekschoten, G.R., L. Johansen & D. Stapert, 1997. *ANALITHIC; report of the project 'Putting activities in place'*. Groningen.
- Olive, M., N. Pigeot & Y. Taborin, 1991. *Il y a 13000 ans à Etioilles*. Paris.
- Stapert, D. & G.R. Boekschoten, 1997. Ruimtelijke patronen rondom de haard van Oldeholtwolde (Fr.). *Paleo-aktueel* 8, pp. 20-23.
- Stapert, D. & L. Johansen, 1997. Het ANALITHIC-project en de werktuigen van Oldeholtwolde (Fr.). *Paleo-aktueel* 8, pp. 15-19.